

Hamid Ismailov (Uzbekistán)

Hamid Ismailov (* 1954) se narodil v Tokmoku v Kyrgyzstánu. Uzbeký novinář, básník a spisovatel byl v roce 1992 nucen uprchnout z Uzbekistánu do Spojeného království, kde přijal práci pro BBC World Service a působil tam pětadvacet let. Jeho díla jsou v Uzbekistánu zakázána.

Jako první byl do angličtiny v roce 2006 přeložen Ismailovův román *Železnice* (rusky Железная дорога), napsaný ještě před odchodem z domovské země. Rusky vyšel v Moskvě již v roce 1997, ovšem pod pseudonymem Altaer Magdi (rusky Магди). Další román *Básník a Bin Ládin* (Дорога к смерти больше чем смерть) vydal autor v září 2012. Román *Ďábelský tanec* byl nejprve po jednotlivých kapitolách publikován uzbecky na facebooku, knižně vyšel anglicky v roce 2018. O rok později získal Ismailov literární cenu EBRD. Jeho román *Manaschi* byl publikován anglicky v roce 2021.

úryvky z románu *My, počítače* z anglického překladu Shelley Fairweather-Vega přeložil Pavel Drábek

Představte si, že je vám jako mně, a pořád nevíte, kdo byl Nadim...

V den, kdy se Mandelštam vrátil z Arménie, toho večera, anebo následujícího rána – na tom nesejde, světlo v okně za ním bylo bledé, jako by si s sebou z Arménie přivezl i tamní horský vzduch a ten zapadl do obrazu mezi čtyřmi stěnami okenice, ano, bylo to té noci, nebo brzy zrána, anebo prostě bylo pološero, když s sebou Mandelštam z Arménie přivezl vysokohorskou atmosféru, a tohle mi chtěl říct...

A atmosféra tou dobou byla dosti jasná, že ano, i bez jediného slova vysvětlení z mé strany. Bylo to přesně, jak řekl Mandelštam: „Žijeme, aniž bychom pod nohama vnímali zemi, naše slova neslyšet ani dva kroky od nás...“ Atmosféra byla, jako když se člověk probudí z noční můry s křikem.

Tehdy se Mandelštamovy oči upnuly k jednomu bodu a tohle mi chtěl říct...

„Znal jsi Vahana Terjana?“ zeptá se.

„Ano, z doslechu,“ odpovídám.

Ale ten arménský vzduch, ten se neotvírá jen k obloze, protože za večera, tam nahoře, mlhy, štíty, jména, hvězdy se všechny shlukují, všechny se vzájemně prolínají.

„No a ten Jeghiše Čarenc,“ pokračoval Mandelštam, „mi chtěl říct jednu věc, než zavřel oči...“

Vysvětlím: vzduch byl těžký jak olovo, neochvějný jak prachová poduška, houževnatý jako beznaděj...

„Než zavřel oči, chtěl mi svěřit jedno jméno, jako tajemství, jako závěť. ‚Nadim,‘ řekl. Nejdřív jsem mu nerozuměl. To snad ne, on mi chce svěřit nějaké věčné tajemství, obával jsem se. Ale nadechl se zas a začal šeptat...

„Nikdy jsem nikoho nemiloval tak jako Nadima... A nevím, jestli tento svět kdy poznal lepšího básníka, než je on.‘ A to mi říká...“

Ta slova Sevaka řála až do morku kostí.

Černočerná noc hisárská a iski-naukatská snes la se na hory arménské. Mlha pozvolna rozprostřela kouřmý temný stín přes zářné oči hvězdnaté oblohy. Za oknem naše dvě osamělé tváře. Před oknem se odrážel celý svět, jakoby v kamenné tváři zrcadla.

„To Nadima jsem si s sebou přivezl,“ řekl Mandelštam a zavřel oči, aby si odpočinul nebo popadl dech. Místnost se propadla do tmy.

Zavřel jsem oči také. A ve slově „Mandelštam“, jako v němém výkřiku, jsem cítil slovo „Nadim“.

Jak sám řekl:

Tvé znaménko je bezvěrec, tvůj cop je bezvěrec, tvé oko je bezvěrec, lide, všechna tvá krása vůbec je ovzduší bezvěristánu...

Ale to už jsem ve snu neměl.

Tulipánová epocha dějin. Nevyrašil snad vlčí mák z jejich prolité krve? Nevykvetly tulipány kupodivu na horských svazích Arménie, tak jako u nás v naší Čašmasoj nebo v istanbulske Galatě? Tak jako Nadim žádal vítr, tak i já bych mohl duchy požádat, aby nechali větry odvádět Žida Mandelštama i Arménce Čarence i Turkmena Nadima.

Kdy vykvetou další tulipány?

* * *

Zkraje téhož desetiletí Jon-Perse na univerzitě v Nanterre poprvé spatřil osobní počítač – zážitek, který se mu do paměti zapsal na celý život. U psacího stroje trávival celé dny, všeho chrtil čtyři průklepy a každou chybu musel opravovat čtyřikrát. Ale na takovémto počítači, když chcete, prostě můžete zaměnit chybné písmeno správným nebo nové slovo vepsat mezi jiná dvě, nebo dokonce prohodit celé odstavce! Jon-Perse stál nad možnostmi v němém úžasu.

Ale operátor – který předváděl schopnosti počítače, jako by to byly jeho vlastní osobní dovednosti – u toho neustal. Do rány ještě přisypal sůl: „Tomuto počítači také můžeme zadat matematické úlohy a on je sám vyřeší!“ dodal. V tu chvíli se Jon-Perse probral z mrákot. „Umí psát i básně?“ zeptal se. Operátora ovšem zajímala jen matematika a burzy, tak odpověď odbyl jediným slovem. „Jistě!“ A vrátil se k vynášení svých Fermatů a Fregeů.

Ale ono „Jistě!“ uvázlo Jon-Persemu v srdci jako tříška a vězelo tam už navěky.

* * *

No a tady by se hodilo začít náš příběh. Ještě toho dne se Jon-Perse vševědoucího operátora zeptal, kolik takový počítač stojí. Vyslechl si odpověď a pokusil se vypočítat, na kolik měsíčních platů to vychází, ale nemohl se dopočítat. „Chtěl bych požádat počítač,“ napadlo ho. Na konci předváděcí explikace mu ten malý tyran učinil laskavost: „Pokud byste počítač potřeboval na pomoc s výzkumem, prostě se stave u nás na oddělení a jen si řekněte!“ A tato myšlenka se také usadila v Jon-Perseho srdci.

Jon-Perse lektoroval tisíce básní pro revue Action Poétique a spoléhal se při tom pouze na vlastní cit – které jsou dobré a které bezcenné, rozhodně k tomu neměl nějakou vědeckou metodu – a byla to příšerná dřina. A teď ho napadlo, že by mohl počítač naučit psát poezii a stroj by pak mohl srovnávat vlastní výtvořky s tvorbou lidských bytostí a tak identifikovat kvalitativní přebytek, tedy „nadhodnotu“, jak by to s odkazem na Marxe nazvali Aragon a Deluy. Tak se začal poptávat. Už se někdo někdy o něco podobného pokusil? Jako by to vůbec bylo možné! Básníci neměli o existenci počítačů tušení a počítačová nadšenci si ani nevzpomněli na to, že kdysi existovalo něco jako poezie. Jon-Persemu se otvíraly nové obzory, které starý Saint-John Perse svými nabubřelými slovy nazýval „dálavy bezbřehé“.

Na univerzitě v Nanterre začal chodit na kurzy počítačového programování pro začátečníky. Tady se mu hodilo jeho někdejší studium psychologie. Copak jeho učitel Lacan neprohlásil, že podvědomí je druh jazyka? A nyní Jon-Persemu došlo, že na vědomí počítače by bylo možné nahlížet stejně.

Až doteď se zdá, že náš příběh běžel po rovině a jako po másle. Tím se ovšem netvrdí, že Jon-Perseho život běžel přísně po přímce. Kdepak, přichystal mu i nějaké hrboly ten jeho život (dalo by se říct měšťanský život nebo život básníka). Možná si vzpomenete, že Jon-Perse byl ženatý a měl malého chlapečka. Poslední dobou nechával svou ženu s miminkem v jejich malém pokojíku v Ivry nad Seinou a přejížděl na opačný konec Paříže, někdy v Nanterre vyučoval, jindy hodiny navštěvoval. Když se pak vrátil domů, a zrovna si nemusel připravovat výuku nebo redigovat básně do revue, dychtivě pracoval na svých vlastních básních a vůbec neměl čas pečovat o miminko nebo pomáhat manželce. Jeho věrná Sylvie zatnula zuby a brala to tak, jak to je. A kdykoli se mihnul v kuchyni, Sylvie – nevinnost sama – se mu snažila být nápomocnou oporou a rozhodně ho ničím dál nezatěžovat.

Naštěstí se jejich sousedům odvedle, Martinovi a Odette, zrovna také narodilo miminko. Aby Jon-Perseho neobtěžovala, chodila k nim Sylvie se synem často na návštěvu. Někdy vedla dlouhé rozhovory s vševědoucí Odette a jindy Martina poprosila, aby jí v obchodě pořídil to či ono, když šel nakupovat. A když byl Jon-Perse na univerzitě, za cudnou Sylvii se pro změnu stavovali zase sousedé. Někdy Odette uviděla v televizi nějakou strašnou zprávu a musela se jí pak nadšeně svěřit se svými obavami. Jindy se Martin stavil na skleničku Saint-Émilion s tím, že se zrovna vrací z Prisunic, a tak se prý jen cestou zastavil. Netrvalo dlouho a obě domácnosti splynuly v jednu, a to pro všechny, kromě Jon-Perseho. Neměl ponětí, co se mezi ostatními odehrává, ale když začala Sylvie ve spánku přehazovat paži přes manželovo rameno a mumlat „Martine, Martine,“ Jon-Persemu došlo, že mu na talíř přistál složitý problém.

A jako psychologovi mu došlo, že veškerá jeho znalost psychologie je úplně k ničemu. Podle knih, když prý narazíte na problém, máte ho prodiskutovat. Ale co skutečný život? Z nějakého důvodu se rozhodl toto nově odhalené tajemství pohřbít ještě hlouběji, a ve dne v noci se mučil, chvíli to bylo žárlivostí a chvíli nutkáním špehovat, a jindy zas jinými, všednodenními starostmi. Nahlas neřekl nic hrozného, prostě se jen stáhl do vlastních myšlenek. Nadával si za zbabělost, a přesto měl strach podniknout sebemenší krok nebo učinit nějaké rozhodnutí.

Mohli byste si myslet, že Jon-Perse, básník, se vzepře, ale jeho revoluční žár pohasl. Napsat báseň o lásce je nejprostší a nejuctyhodnější věc na světě, ale báseň o žárlivosti prostě

nenapíšete. Láska je vítězství, žárlivost je porážka.

A to je jistě ten důvod, proč Jon-Perse, novopečený programátor, propadl moci vlastní chladné, bezduché logiky. Jednoho krásného dne Martin a Sylvie vítězoslavně nebohého Jon-Perseho a nebohou Odette informovali o své lásce a oznámili, že se budou stěhovat z Ivry nad Seinou do Alžírsko. O šest měsíců na to se značně zkrocená Odette a zkrocený Jon-Perse – oba ponechaní ve svých sousedních pokojích – rozhodli své dvě místnosti i své dva životy spojit. A tak se stalo, že Jon-Persemu na klíně přistálo další dítě – vedle vlastního syna Laurenta i nový nevlastní syn, Olivier.

* * *

Háfiz Šírází byl pro Jon-Perseho ideální básník. Nejen pro svrchovanou kvalitu jeho poezie, ale také proto, že o jeho životě nebylo známo prakticky nic, a co známo bylo, vypadalo jako pouhá snůška legend a povídaček. A ještě něco: všechny ty legendy a povídačky už byly důkladně probádány pod analytickým drobnohledem a seriózní literární vědci se dávno vydali jiným směrem. Dnes pátrali v Háfizově poezii – v každíčkém gazelu, rubá'ijátu, v každíčké kit'áji a kasídě – po faktech jeho života.

Například v memoárech a historiích nejsou vůbec žádné údaje o tom, kdo byla Háfizova rodina, ani jestli měl vůbec nějaké děti. A přesto jeden z literárních vědců s odkazem na Háfizovy texty dokázal dospět k závěru nejen, že Háfiz měl dvě děti, ale že jedno z nich zemřelo v útlém věku. A právě tento typ experimentu Jon-Perseho utvrdil v přesvědčení, že i opačný postup je možný: že může osobě z jejích slov stvořit pravou skutečnost i samotnou existenci, bez ohledu na to, zda jde o Háfize nebo o básně, které jsme napsali my, počítače.

„Tak si třeba vezměme ten jev zvaný sen,“ přemítal v duchu, „který je také prázdnou, dutou realitou. A my přest mermomocí usilujeme vymámit z něj nějaký význam, připoutat ho k všednodenní skutečnosti a realitě, ve snaze zjistit, jak tuto realitu ovlivňuje. Freudové, Jungové a Lacani tohoto světa na to téma sepsali učené tlustospisy, od dějin lidstva až po výklad snů. Není ale báseň a sen, sen a báseň, jen párek dvojčat?“ zamumlal Jon-Perse a vyškrábal ze sebe následující báseň na kus papíru – z nějakého důvodu – místo aby ji vložil do nás, počítačů:

*sny jsou trochu duté, trochu marnost
trochu nic než potíží, jiné zas strašný hluk
zato jsou básně, co umí bídňě pršet
na lidského ducha, pak jsou zas sny
co člověka odnesou do cizích míst
vysídlí, rozloží, přesvědčí, omámí...
ty sny si vynutí celoživotní vysvětlení
ale není snad báseň, to dvojče snu, to samé?*

* * *

Jako kdyby byly stvořeny přímo na míru Jon-Perseho teoriím, dostupné legendy a povídky existovaly ve variantách – jinými slovy byly zaměnitelné. Možná si vzpomenete, že když byl Háfiz mladík a pracoval v pekárně, zamiloval se do Šá Nabot a právě tato vášeň z něho stvořila básníka světového věhlasu. Každíčkový den i noc tu historku tato Jon-Perseho tulipány okrášlená, Ljúli podobná cikánka saténové pleti vedla novými a novými stezkami.

„Příběhy tvrdí, že Háfiz byl chudý sirotek a pracoval v pekárně, ale vždycky se zajímal o poezii a vyhledával literární společnost. Jednou během takového literárního shromáždění přednesl gazel, který napsal, a ostatní účastníci se projeví v plné kráse. Začali se mu posmívat a zesměšňovat ho. Ten večer se protáhl na celou noc. Ve snu se mu zjevil rašídský chalífa imám Alí a na hrud' mu připnul tulipán coby poctu jeho vlastní krvi, a když se chlapec probudil, byl poezie plný až k prasknutí – a tehdy a tam se přerodil v Háfize, jak ho známe.

Traduje se, že v oné chvíli – jako by v odpověď na bajít šácha Nimatulláha Valího:

*Provádím alchymii na prachu s očima dokořán,
léčíme stovky chorob s páskou na očích...*

Háfiz údajně vyřkl tento bajít:

*Ti, kdož provádí alchymii na prachu s očima dokořán se dost možná i na nás obrátí
s osleplýma očima.*

No a pak je tu ještě jiná verze celé události od mulláha Magase. Závistivci a konzervativní duchovní prý Háfize po jeho smrti očerňovali a šířili pomluvu, že slavný verš ‚Pojď, číšníče!‘, kterým otevírá svůj Díván, ve skutečnosti pochází od prokletého Jazída. Jen se podívejte a uvidíte, že Jazídova tvorba se té básni nepodobá ani v nejmenším. Sa'dí Širází k tomu dodal tuto báseň jako chytrý důkaz:

*Viděl jsem Chvádže Háfize ve snu minulou noc,
řekl jsem, Ó mudrci, ty jediný mezi ctnostnými,
byls to ty, kdo napsal Jazídovu báseň,
ty, dokonale poučený ve slovech i podstatě?
Pravil mi, že o tom neví nic.
Zisk bezvěrců je újmou spravedlivých! “*

* * *